

Lea Koppel ♦ Ülle Liiber ♦ Ene Saar

GEO 1

**GEOGRAAFIAÕPIK
PÕHIKOLILE**

SISSEJUHATUS

Kuidas koguvad geograafid informatsiooni?

Teadlased on väga uudishimulikud. Nad tahavad oma ala kohta kõike teada saada, sellepärast nad seda ala uurivadki. Enne uurima asumist esitavad nad mitmeid küsimusi. Mida targem on inimene, seda rohkem asjalikke küsimusi oskab ta esitada.

Loodusgeograafid koguvad andmeid vaatluste, mõõtmiste, katsete ja eksperimentide käigus; inimgeograafid korraldavad loendusi, küsitlevad ja intervjuuerivad. Kindlasti on sinugi pere liikmed vastanud rahvaloenduse küsitluslehele. Tänapäeval saab palju vajalikku infot Maa ümber tiirlevatelt arvukatelt satelliitidelt. Nende abil on võimalik jälgida kõike, mis maapinnal toimub, ka neis piirkondades, kuhu on keeruline või raske ligi pääseda.

Kogutud andmed töödeldakse, analüüsitakse ja tehakse järeldused. Uute teadmiste kohta kirjutatakse mitmesugustesse ajakirjadesse ja teatmeteostesse artikleid.

Mis teabeallikaid on kujutatud pildil ja missugust infot neist saab?

Tuule ja vee kujundatud võlvkaar Põhja-Ameerika läänesaosas

Mis küsimusi esitavad geograafid?

Kui geograaf näeb huvitavat pinnavormi, tekib tal tõenäoliselt rida küsimusi.

- Kuidas on see tekkinud?
- Miks see just sellise kujuga on?
- Kui kaua aega on kulunud, et see just niisuguseks on muutunud?
- Miks asub see just selles kohas?
- Kus leidub veel selliseid pinnavorme?
- Kas inimtegevus on seda kuidagi mõjutanud?
- Milliseks võib see pinnavorm tulevikus muutuda?

Nüüd asub geograaf neile küsimustele vastuseid otsima.

3

▲ *Püramiid Egiptuses*

4

▲ *Elbruse mäetiipp Kaukasuse mäestik*

5

▲ *Niagara juga USA-Kanada piiril*

6

▲ *Pamukkale terrassid Türgis*

1. Vali juuresolevatest piltidest üks ja esita selle kohta 5-6 geograafiaalast küsimust. Kirjuta küsimused üles.
2. Mis teabeallikatest saad oma küsimustele vastuseid otsida?
3. Kasutades erinevaid teabeallikaid, püüa küsimustele vastused leida.

Kuidas kasutada atlase kohanimede registrit?

Aeg-ajalt võib mõnes raamatus, ajakirjas või interneti tekstis ette tulla täiesti võõras kohanimi, mis tekitab huvi teada saada, mis selle nime taga peitub ning kus see koht võiks asuda. Näiteks tahad teada saada, kus asuvad Bujumbura ja Disko. Mida ette võtta?

Kõige kiiremini leiad tundmatu paiga, kui kasutad atlase lõpus olevat kohanimede registrit. Kohanimede registris on iga nime taga numbrite ja tähe kombinatsioon. Näiteks kohanime Bujumbura taga näeme „Maailma atlases“ märget 48 F7. Esimene number näitab, mis leheküljel asub kaart, kust seda kohta otsida. Edasi tuleb vastavalt kaardilt leida ruut, mida tähistab tähe ja numbri kombinatsioon F7. Avanud atlasest lehekülje 48 ja leidnud ruudu F7, selgub, et Bujumbura on Burundi pealinn, mis asub Tanganjika järve põhjakaldal. Kui registris ei ole otsitavat nime, pole mõtet nimetatud kohta sellest atlasest otsida.

1. Mis geograafiline objekt kannab nime Disko ja kus see asub?
2. Kus asuvad Jõulusaar ja Lihavõttesaar?

4. Kuidas määrata suundi kaardil ja looduses?

Paljud inimesed ei julge võõras linnas või metsas üksinda ringi liikuda, sest nad kardavad eksida. Tundmatust kohas orienteeruda ei olegi väga lihtne. Kui oskad kasutada kaarti ja kompassi, on eksimisvõimatus palju väiksem.

▲ Pildistaja seisupunkti suhtes õigesti orienteeritud Tartu kesklinna kaart

Kuidas kaardi järgi orienteeruda?

Kaardi järgi liikumisel on vaja kaart kõigepealt **orienteerida**, st ilmakaarte suhtes õigesti suunata. Selleks tuleb leida oma asukoht kaardil ja kontrollida, kas ümbritsevad objektid jäävad ka kaardil samasse suunda. Kui sinu ette jäävad näiteks jõgi ja sild, peavad need ka kaardil olema sinu ees. Kui üksik maja jääb sinust paremale, siis peab see ka kaardil asuma sinu seisupunktist paremal pool.

Linnas on headeks orientiirideks pargid ja väljakud, sillad, ristmikud, ausambad või kõrged hooned. Looduses võib orienteeruda üksiku puuderühma, talu, jõe või teede abil.

1. Leia kaardilt Jaani kirik, kaarsild ja Atlantis.

Kuidas leiavad orienteerujad asimuudi abil kontrollpunkti?

Orienteerumine on Eestis populaarne spordiala. Orienteeruja määrab kaardi ja kompassi abil otsitava punkti täpse suuna ehk **asimuudi**. Seda suunda järgides jõuab ta kiiresti ja eksimatult kontrollpunktini. Asimuuti kasutatakse siis, kui on halb nähtavus ja ainult kaardi abil on raske või isegi võimatu sihtpunktini jõuda, näiteks liikudes tihedas metsas, udus või pimedas, samuti sõites avamerel, kus pole millegi järgi orienteeruda.

Asimuut on nurk põhjasuuna ja otsitava objekti suuna vahel. Asimuut määratakse põhjasuunast päripäeva täisringi ehk 360° ulatuses. Kaardil saab asimuudinurka määrata malliga.

Pildil 2 on seisupunkt Pärnus. Sealt jääb Viljandi asimuudile 90° ja Haapsalu 320°.

1. Miks tuleb kaart orienteerida? Mida selleks tehakse?
2. Mis on asimuut?
3. Kuidas on omavahel seotud ilmakaared ja asimuut?
4. Mis asimuudile jäävad Pärnust Rapla ja Kihnu?

Kuidas määrata kompassiga asimuuti?

1. Selleks, et jõuda punkti **A**, pane kompass kaardile nii, et kompassi ja kaardi põhjasuund ühtiksid. Kompassinõela punane või tumedam ots on alati suunatud põhja.
2. Pööra nõelakarpi nii, et kompassi suunajooned jääksid kaardi põhja-lõuna suunaga paralleelselt.
3. Keera kompassi alusplaati nii, et jooned sellel ühtiks vajaliku liikumissuunaga (st keera vajalik asimuut peale).
4. Punkti **A** asimuut on 60° .

NÕELAKARP

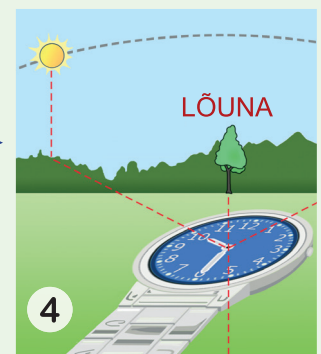

KOMPASSI SUUNAJOONED

Kuidas kella järgi ilmakaari määrata?

Päikesepaistelise ilmaga on võimalik ilmakaari määrata mitte ainult keskpäeval, vaid ka teistel kellaegadel.

1. Aseta kell nii, et tunniosuti oleks suunatud päikesele.
2. Nüüd jaga nurk tunniosuti ja keskpäeva (suvel kell 13, talvel kell 12) suuna vahel pooleks. Nurgapoolitaja näitabki lõuna suunda.

Kuidas määrata ilmakaari, kui kompassi ei ole?

- Rannikulähedased puud on Eestimaal läänetuulte mõjul kaldul ida poole.
- Öösel näitab põhjasuunda Väikese Vankri heledaim täht – Põhjanaan.
- Satelliiditaldrikud on sageli orienteeritud lõunasse, sest satelliidi tiirlemisorbiit jääb meist lõuna poole.
- Kevadel sulab lumi majade lõunapoolselt küljelt kiiremini kui põhjapoolselt.
- Puutüvedel ja kividel on põhjapoolne külg rohkem sammaldunud kui lõunapoolne.
- Üksikult kasvava puu võra on põhjapoolses küljes kiduram kui lõunapoolses.
- Kändudel on aastarõngad lõunapoolsel küljel laiimate vahedega kui põhjapoolsel.

◀ *Sipelgapesad asuvad tavaliselt puu lõunapoolsel küljel.*

Ristiusu kirikud on tavaliselt ehitatud ida-läänesuunaliselt, kiriku torn on enamasti hoone lääneosas.

Heimaey saare purse

Vulkaaniline Heimaey saar jääb Islandi lõunaranniku lähedale (vt kaarti lk 35). 1973. aasta 23. jaanuari öösel rebenes saare idaosas maa, tekitades umbes 2 km pikkuse lõhe, millest paiskus välja tõeline tulesein – tulikuum laava, gaasid, tuhk, suured kivid, kamakad. Õnneks puhus sel hetkel läänetuul, mis viis leegid linnast eemale. Inimestel õnnestus saarelt lahkuda, sest sadamas ootasid laevad kalurite mereleminekut. Tormi tõttu oli kalameeste mereleminek viibinud ja see osutus saareelanikele päästerõngaks. Tulekahjuga võitlemaks jäid kohale vabatahtlikud ja grupp teadlasi.

Lõhest välja voolav laava ähvardas sulgeda lahesopi, mille ääres asub üks Islandi tähtsamaid kalasadamaid. Lahesopi poole valguvale laavale suunati võimsate pumpadega külm veejuga, mis jahutas tulikuuma laavavoo ja pani selle seisma. Sadam suudeti päästa ja nüüd on see tardunud laavavalliga tuulte eest pareminigi kaitstud kui enne saatuslikku purset. Laavavoolud olid sedavõrd võimsad, et kasvatasid saare pindala umbes 3 km² võrra. Ligi kolmandik linnakesest mattus kohati kuni 100 m paksuse tuhakihi alla.

Kõik need sündmused vallandas seni linnakese naabruses rahulikult tukkunud Eldfelli vulkaan. Veel praegugi võib saarel näha selle sündmuse jälgi.

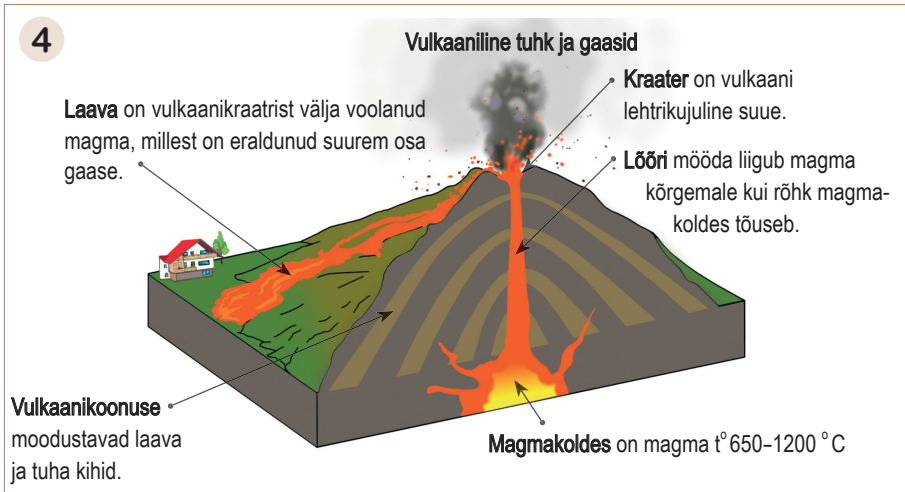

▲ Vestmannaeyjari linn Heimaey saarel

1. Mis tagajärjed kaasnesid Eldfelli vulkaani purskega?
 2. Kuidas päästeti kalasadam?
 3. Vaata kaarti. Kui pika aja jooksul voolas laava maapinnale, tekitades laavavalle?
 4. Võrdle linna matnud tuhakihi paksust mõne tuntud objektiga.
 5. Mis oleks juhtunud siis, kui laava oleks voolanud kraatrist lääne suunas?
 6. Mis ilmakaarest on tehtud juuresolev pilt Vestmannaeyjari linnast?
- * Missuguseid selle purske jälgi võib tõenäoliselt praegugi näha Heimaey saarel?

Mis on vulkaan?

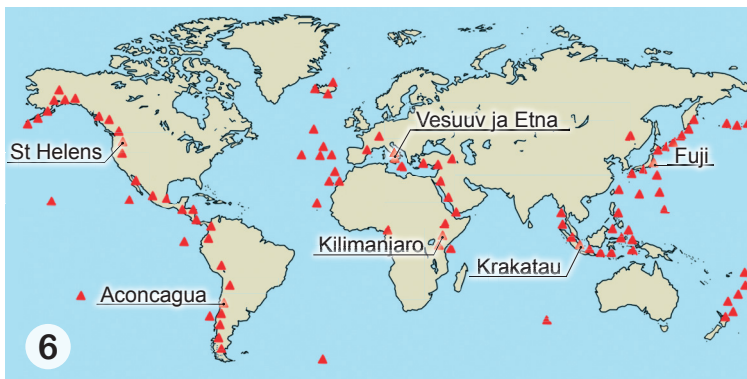
Vulkaan on kas kõrgem või lamedam mägi või lõhe maa sees, kust voolab aeg-ajalt välja laavat. Mõni vulkaanipurse toimub suure plahvatusena, kuid on ka vulkaane, millest valgub laava rahulikult maapinnale. Lisaks laavale võib vulkaanikraatrist välja paiskuda ka tuhka ja suuri kive, mida nimetatakse vulkaanilisteks pommideks.

1. Kirjelda vulkaani ehitust.
 2. Selgita, kuidas „töötab“ vulkaan.
 3. Millised ohud kaasnevad vulkaanide läheduses elamisega?
 4. Miks elavad inimesed siiski vulkaanilistes piirkondades?
 5. Too näiteid selle kohta, missugust kasu saavad inimesed vulkaanilistest nähtustest.
- * Uuri teatmeteostest sõna „vulkaan“ päritolu kohta.

Kus leidub vulkaane?

Maal on kokku umbes tuhat tegutsevat vulkaani. Suurem osa vulkaane paikneb laamade äärealadel, ookeanide keskahelikus ja ookeanilise maakoore sukeldumispiirkondades. Eriti palju on neid Vaikse ookeani tulerõngas. Vulkaane leidub ka laamade äärealadest kaugel nii ookeanide põhjas kui ka mandritel nn „kuumade täppidena“, kus vahevööst tõuseb üles maapinnale magmat.

▲ *Vulkaanide paiknemine*

Häälida

Kilimanjaro [kilimandž'aaro]

Fuji [fudži]

Aconcagua [akonk'aagua]

▲ *Vesuuvi pursse mattis 79. aastal tuha alla Pompei linna*

▲ *St Helensi vulkaanipurse 18. mail 1980. a*

Kõige võimsamad on sügavast ookeani-põhjust üle veepinna ulatuvad vulkaanid. Mauna Loa vulkaan Hawaii saarestikus on veealuselt jalamilt tipuni ligi 9 km kõrge.

1. Miks nimetatakse Vaikse ookeani rannikuala „tulerõngaks“?
2. Tuleta meelde laamade liikumist. Leia atlasest vulkaanilise tekkega saarestikke.
3. Nimeta vulkaane, mis asuvad laamade sukeldumispiirkonnas.
4. Nimeta vulkaane, mis on ühtlasi mandrite kõrgemad mäed.
5. Mis vulkaanipurse hävitas Pompei linna Itaalias 79. aastal?
6. Mis mandril ei leidu vulkaane?

Altiplano – kõrgtasandik Andides

Altiplano kiltmaa asub Kesk-Andides 3300–3800 m kõrgusel merepinnast. See on ulatuslik tahkunud laavaga kaetud kõrgtasandik, millelt kerkivad üksikud majesteetlikud vulkaanid. Inimasustus sellel

kõrgtasandikul on väga hõre, sest elatise hankimine on ääretult raske. Jaheda ja kuiva kliima tõttu on sealne taimeistik väga kidur.

Andides on tähtsamateks koduloomadeks kaamelilaste hulka kuuluvad laamad ja alpakad. Aasias elavatest kaamelitest on nad tunduvalt väiksemad ja ilma küüruta. Laamasid kasutatakse raskestel kivistel mägiradadel koormakandjatena nagu Tiibetis jakke. Alpakasid kasvatatakse nende väga

hea ja pehme villa pärast. Tänu alpakade suurepärasele villale on kasvanud mujal maailmas inimeste huvi alpakavillast toodete vastu. Nende toodete müük võimaldab kohalikele vähest sissetulekut.

Kultuurtaimedest saab nii suurel kõrgusel kasvatada peamiselt vaid kartulit. Et aasta ringi toiduga toime tulla, on inimesed õppinud kartulit kuivatama ja sellest toitu valmistama.

1. Mis riikide territooriumil paikneb Altiplano kõrgtasandik?
2. Miks esineb Altiplanol vulkaane?
3. Mis tegurid raskendavad inimeste elu Altiplanol ja teistel kõrgtasandikel?

4. Miks elavad inimesed siiski nii karmides paikades?
5. Leia atlasest Altiplano, Mehhiko, Ida-Aafrika, Tiibeti ja Kesk-Siberi kiltmaa.

Surnumere alamik – maailma madalaim paik

Surnumere nõgu koos samanimelise järvega on maismaa kõige madalam paik, jäädes maailmamere tasemest mitusada meetrit madalamale.

Viimase sajandi jooksul on Surnumere veetase pidevalt alanenud, mistõttu väheneb järve pindala ja järve põhjast vabaneb maismaad üha juurde. Surnumere veetase on langenud juba –417 meetrini. Kui kaevata kanal Vahemerest Surnumereni (u 80 km), voolaks Vahemere vett Surnumerre ja viimase veetase tõuseks.

Äärmiselt kuiv ja kuum kliima põhjustab tugeva auramise, mis alandab järve veepinda. Põhja poolt järve suubuv Jordani jõgi ei suuda tasakaalustada õhku haihtuvat veehulka. Nii hääbub järv pikkamisi, sest Jordani jõe vett kasutatakse ohtralt aedade ja põldude niisutamiseks. Arvestades järve suurust ja sügavust, ei juhtu see loodetavasti veel niipea.

1. Kuidas kujutatakse kaardil alamikke?
2. Leia atlasest alamikud: Surnumere nõgu, Kaspia alamik, Surmaorg, Hollandi rannikuala.
3. Mis riikide territooriumile jääb Surnumeri?
4. Miks alaneb Surnumere veetase?

Holland - Madalmaad

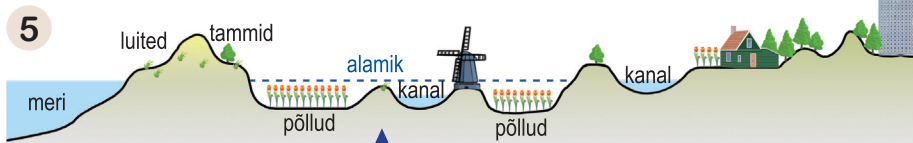
Suurem osa Hollandist asub tasasel rannikumadalikul, mille absoluutne kõrgus jääb alla 50 m. Rohkem kui veerand riigi territooriumist jääb aga meretasemest madalamale alamikule – sellest ka Hollandi nimi *Nederland* (*neder* = madal, *land* = maa). Kõige madalama koha absoluutne kõrgus on -6,7 m.

Juba sajandeid tagasi rajasid hollandlased mere äärde tamme, et kaitsta nende abil oma asulaid ja põlde üleujutuste eest ning võita merelt maad juurde. 1932. aastal valmis 30 km pikkune ja kuni 100 m laiune tamm, mille taha tekkis endise Zuiderzee lahe asemele IJsselmeeri järv. Seda on aja jooksul tükkahaaval poldriteks muudetud.

Mitmel korral on hollandlastel tulnud üle elada katastroofe, kui võimsad tormid purustasid tammid ja merevesi uputas põllud ja asulad. Viimase 300 aasta suurim katastroof tabas Hollandit 1953. a veebruaris, kui üleujutuse tagajärjel jäi 200 000 ha maad vee alla ja hukkus 1800 inimest. Pärast seda loodusõnnetust alustati projektiga Delta, takistamaks edaspidi Reini ja Maasi jõe äärsete alade üleujutust.

Holland on tuntud kui kanalite ja tuulikute maa. Kanaleid rajati alguses selleks, et vett kuiven-datavatel aladelt merre juhtida. Vesi pumbati põldudelt kanalitesse tuulikute abil. Tänapäeval kasutatakse kanaleid aga ka laevasõiduks ja kaupade transpordiks.

Hollandi tasandikel kasvatatakse piimakarja, teravilja, aedvilju ja lilli. Hollandis kasvatatavatest lilledest on kõige tuntumad tulbid.

Hollandi rannikuala õhufoto ja profiil

Tuulikud ja kanalid on Hollandi maastiku lahutamatu osa

1. Miks on hollandlased ehitanud oma maale palju tamme ja tuulikuid ning rajanud arvukalt kanaleid?
2. Leia kaardilt Hollandi linnad, mis asuvad meretasemest madalamal.
3. Nimeta suuremad jõed, mis voolavad Hollandi territooriumil.
4. Miks on hollandlastel tarvis mere alt maad võita?
5. Mis ilmakaarest on tehtud Hollandi rannikuala õhufoto?

Holland on ka tulpidemaa

2. Mille poolest rahvad erinevad?

Maailma eri paigus elavad inimesed erinevad üksteisest nii välimuselt, temperamendilt, keelelt, kommetelt kui ka riietuselt ja toitumisharjumuste poolest. Reisides mõnda riiki, on kasulik teada sealsete inimeste kombeid ja tavasid. Teiste rahvaste kultuuri tundmine aitab meil nendega paremini suhelda ning nende eripära mõista.

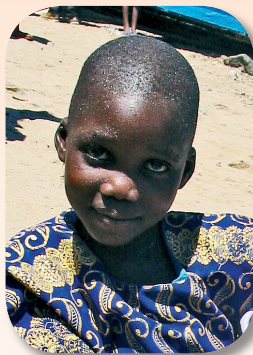
Mis iseloomustab eri rassidesse kuuluvaid inimesi?

Kolm suurt inimrühma ehk rassi eristuvad peamiselt nahavärvi ja näojoonte eripära alusel. Arvatakse, et rasside välised erinevused on osalt tingitud nende asualade looduslikest tingimustest. Tume nahk kaitseb päikesepõletuse eest, mongolikurd silmanurgas aga tuiskava liiva eest.

Tänapäeval võib ilmselt kõigis maailma suuremates linnades kohata kõikide rasside esindajaid, sest inimesed vahetavad töö- ja elukohti kogu maailmas.

Europiidse rassi inimesed on piirkonniti üsna erinevad. Lõunapoolsetel aladel elavatele europiididele on iseloomulik tumedam juuste, naha ja silmade värvus, põhjapoolsematele heledam. Europiidse rassi peamine levikuala on Euroopa, Aasia lääneosa ja Põhja-Aafrika.

Negriidide rassi iseloomustavad tume nahavärvus, krässus juuksed, lai nina ning paksud huuled. Negriidse rassi peamine levikuala jääb Aafrikas Saharast lõunasse.

Mongoliidsesse rassi kuuluvatele inimestele on iseloomulikud kollakas või punakas nahk, kõrged põsenukid, tumedad tihedad sirged juuksed, mandlikujulised silmad, küllaltki lai nina ja vähene habemekasv. Sellesse rassi kuuluvad Põhja- ja Ida-Aasia rahvad, samuti Ameerika põlisrahvad.

Kui palju on maailmas erinevaid keeli?

Inimesed räägivad enam kui 5000 keeles. On keeli, mida kõnelevad miljonid inimesed ja neid, milles suhtleb vaid sadakond inimest. Mõni keel on levinud kogu maailmas, mõni vaid väikesel alal. Enamik riike kasutab ühte riigikeelt, milles käib ametlik asjaajamine. On ka riike, kus on mitu riigikeelt, nagu Soome (soome ja rootsi keel) või Belgia (prantsuse ja flaami keel).

Tere!

ᑭᐱᐢᐅᐱᐱ!

(soomlased)

Labas!

(leedulased)

God dag!

(norralased)

Sveiki!

(lätlased)

Merhaba!

(türklased)

Buongiorno!

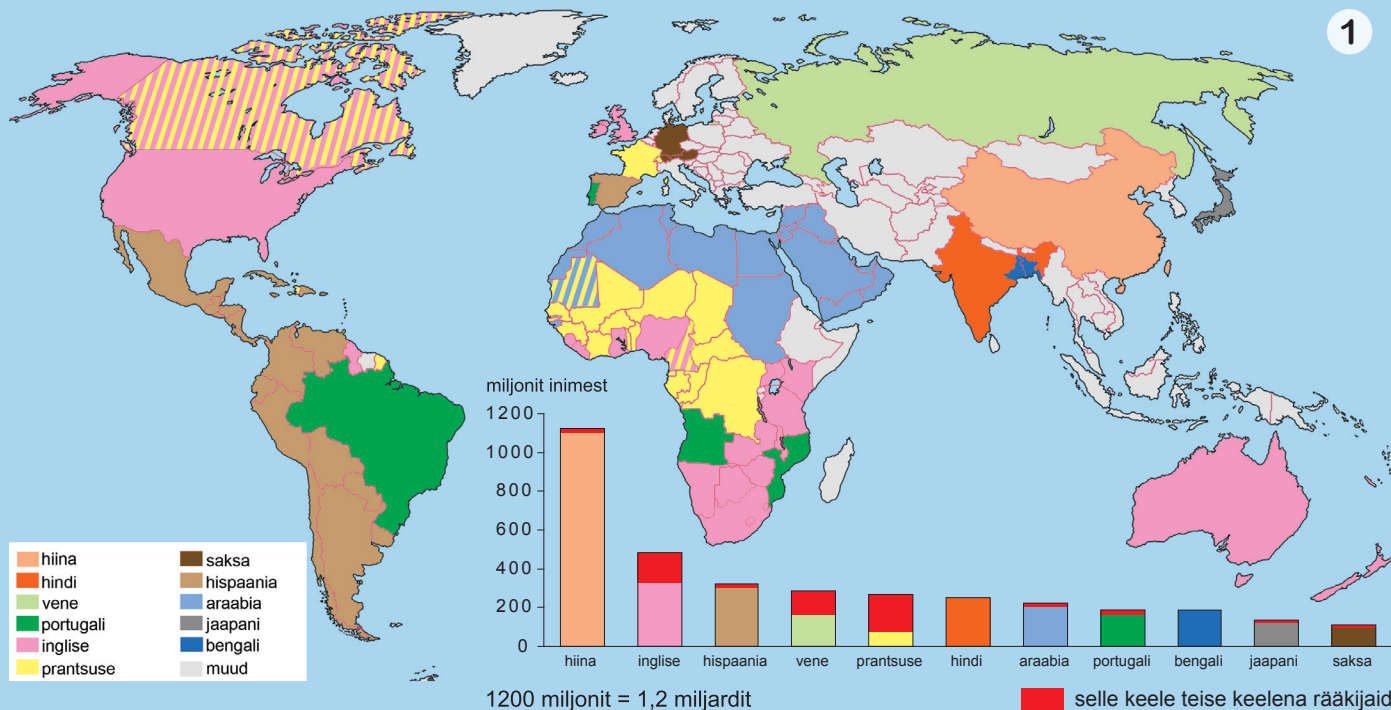
(itaallased)

Dobry den!

(tšehhid)

Здравствуй!

(venelased)

▲ Peamiste keelte levik ja rääkijad

Miks on rahvastel erinevad tavad ja kombed?

Rahvaste erinevused on välja kujunenud juba kauges minevikus, eelkõige on erinevusi põhjustanud elutingimused. Elatakse nii kuumas ja kuivas kõrbekliimas kui ka külmal ja niiskel põhjamaal, nii mägistel kui ka tasastel aladel. Inimeste kombeid ja tõekspidamisi on üsna tugevalt mõjutanud ka religioon ning paljud muud tegurid.

Minevikus olid kõrged mäeahelikud, suured veekogud või kõrbed looduslikeks tõketeks, mis takistasid inimeste tihedamat läbikäimist ja suhtlemist. Kuni tänase päevani on paremini säilinud muust maailmast looduslike tõketega eraldatud rahvaste omapärane kultuur. Uus-Guineas avastati 1993. aastal hõim, kellel polnud kuni selle ajani ühtegi kokkupuudet tänapäevase tsivilisatsiooniga. See hõim elab saare keskosa mägisel ja väga raskesti ligipääsetaval alal.

Erinevates oludes või eraldatuses elades võivad rahvastel kujuneda väga erinevad tavad ja arusaamad. Näiteks raputavad bulgaarlased ja kreeklased nõusoleku märgiks pead ja mITTenõustumisel noogutavad. Viisakas tervitamine tähendab Tiibeti kombe kohaselt keele näitamist, mida peetakse meil üsna ebaviisakaks. Jaapanlased kummardavad tervituseks, kuid terekäe ulatamine tekitab neis võõristust. Paljudes idamaades tuleb hoolega jälgida, et midagi teisele inimesele ulatades kasutataks kindlasti paremat kätt. Islamimaades peetakse ebaviisakaks riietust, mis jätab paljaks õlad ja jalad.

▲ Põlisrahva pidustused Kenyas

1. Nimeta rahvaid, kes kuuluvad negriidsesse ja mongoliidsesse rassi.
2. Mis keelte rääkijaid on maailmas kõige rohkem?
3. Miks on teise keelena inglise ja vene keele rääkijaid maailmas nii palju?

4. Mis riikides räägitakse hindi ja bengali keelt?
* Mitu riigikeelt on Šveitsis? Nimeta need keeled.
* Too näiteid rahvaste kommetest ja tavadest.

- A** **absoluutne kõrgus (sügavus)** – maapinna mis tahes punkti kõrgus (sügavus) maailmamere tasemest
alamik – maismaa-ala, mis asub maailmamere tasemest madalamal
algmeridiaan ehk **nullmeridiaan** ehk **Greenwichi meridiaan** – kokkuleppeline meridiaan, mis jaotab maakera lääne- ja idapoolkeraks ja millest lähtudes määratakse koha geograafilist pikkust
arvmõõtkava – mõõtkava numbriline väljendus jagatisena, kus jagaja näitab, mitu korda on tegelikke pikkusi kaardil vähendatud
asimuut – nurk põhjasuuna ja vaadeldava objekti suuna vahel, mis määratakse päripäeva
atlas – geograafiliste kaartide kogu
- B** **barhaan** – kumerusega vastu tuult asetsev kaarekujuline luide kõrbes
BBC (*British Broadcasting Corporation*) – Suurbritannias asuv maailma suurim teadeteagentuur
- C** **CNN** (*Cable News Network*) – USA-s paiknev maailma üks suurem televõrk
- D** **delta** – jõe suudmeala, kus jõgi on kuhjunud setete tõttu jagunenud harujõgedeks
džuut – kiudaine, mida saadakse teatud rohttaime vartest ja mida kasutatakse riide, kottide, köite jms valmistamiseks
- E** **ekvaator** – põhja- ja lõunapoolusest võrdsel kaugusel paiknev kujutletav ringjoon, mis jaotab maakera põhja- ja lõunapoolkeraks ning mille järgi määratakse koha geograafilist laiust
erikaart – mõne kitsa kasutusala jaoks koostatud kaart
erosioon – pinnase ärakanne tuule, liustike, voolu- ja vihmavee mõjul
- F** **fjord** – pikk, kitsas, sügav ja järskude kõrgete kallastega merelaht
fossiil ehk **kivistis** – kauges minevikus elanud, kivistunud ja kivimis säilinud organism või selle elutegevuse jälg
- G** **geiser** – aeg-ajalt kuuma vett ja auru purskav kuumaveallikas
geograafiline laius – mis tahes maakeral asuva punkti kaugus ekvaatorist lõuna või põhja suunas (mõõdetuna kraadides)
geograafiline pikkus – mis tahes maakeral asuva punkti kaugus algmeridiaanist ida või lääne suunas (mõõdetuna kraadides)
geograafilised koordinaadid – geograafilisest laiuusest ja geograafilisest pikkusest koosnev arvupaar, mille abil määratakse mis tahes punkti täpne asukoht maakeral
gloobus – maakera vähendatud mudel
Gondwana – ajalooline hiidmanner, mis asus lõunapoolkeral